
КАРНАУХОВА А.В.,
викладач, кафедра педагогіки,
Педагогічний інститут,
Київський університет імені
Бориса Грінченка,
м. Київ

ВПЛИВ УКРАЇНСЬКОЇ КАЗКИ НА ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО- КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ У ДІТЕЙ 5-ГО РОКУ ЖИТТЯ

У статті висвітлюється питання формування соціально-комунікативної компетенції одним із показників якої ми вважаємо шанобливе ставлення до дорослих. Засобом виступає українська казка. психолого-педагогічні дослідження з даного питання, розкрито поняття «шанобливе ставлення», висвітлено результати експериментального дослідження з формування шанобливого ставлення у дітей 5-го року життя до дорослих засобами української казки.

Ключові слова: соціально-комунікативна компетенція, шанобливе ставлення, моральні якості, діти 5-го року життя, українська казка.

В статье освещается вопрос формирования социально- коммуникативной компетенции одним из показателей которой мы считаем уважительное отношение к взрослым. Средством выступает украинская сказка. Проанализированы психолого-педагогические исследования по данному вопросу, раскрыто понятие «уважительное отношение», отражены результаты экспериментального исследования по формированию уважительного отношения у детей 5-го года жизни к взрослым средствами украинской сказки.

Ключевые слова: социально-коммуникативная компетенция, уважительное отношение, моральные качества, дети 5-го года жизни, украинская сказка.

The article deals with the question of forming social communicative competence of one of the parameters which we consider deference to adults. Means speaks Ukrainian fairy tale. psychological and pedagogical research on the subject, discovered the concept of "respect", highlights the results of an experimental study of the formation of respect for children 5 year old to adult facilities Ukrainian fairy tales.

Key words: social and communicative competence, respect, moral qualities, children 5-year life, Ukrainian fairy tale.

Постановка проблеми. Сучасна система дошкільної освіти потребує оновлення змісту і створення нових освітніх технологій, орієнтованих на соціалізацію дитини та становлення її особистості. Зважаючи на роль родини у цьому процесі, в Базовому компоненті дошкільної освіти (2012р.) виокремлюється завдання виховання в дітей шанобливого ставлення до родини, як чинника їхнього морального розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Різноманітні аспекти проблеми виховання дитини в родині висвітлено в дослідженнях сучасних учених: Л.Верб, А.Гончаренко, Т.Гурко, О.Докукіна, К.Журба, З.Зайцева, О.Киричук, О.Кисельова, О.Косарева, Т.Кравченко, Р.Лемехова, Д.Луцик, М.Машовець, Т. Поніманська, О. Проскура, І.Рогальська, О.Хромова та ін. Визначено науково-теоретичне підґрунтя взаємодії дошкільного навчального закладу і сім'ї у вихованні дитини (Т.Алексєєнко, Т.Жаровцева, В.Юва, А.Марушкевич, В.Постовий та ін.), методику взаємодії суспільного і родинного виховання (Л.Врочинська, А.Залізняк, А.Капська, О.Сердюк та ін.), формування сімейних взаємин і педагогічної культури батьків (І.Дєснова, О.Зверєва, О.Калюжна, Л.Києнко-Романюк, І. Савченко, І. Сіданіч, І.Трубавіна, Т.Ушеніна та ін.). Доведено, що на ефективність виховання дитини в родині суттєво впливають її взаємини з матір'ю (О.Петренко, Л.Повалій, О.Тимофєєва та ін.).

Формулювання цілей статті. Висвітлити наповнення основних ключових понять з формування шанобливого ставлення у дітей 5-го року життя до дорослих засобами української казки та порівняти отримані результати експериментального дослідження.

Постановка завдання:

- висвітлити сучасні підходи до здійснення морального виховання дітей дошкільного віку в родині;
- розкрити поняття «шанобливе ставлення» до дорослих;
- проаналізувати отримані результати експериментального дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Незважаючи на численність наукових напрацювань із проблеми морального виховання дитини, залишаються недостатньо вивченими особливості й основні напрями діяльності дошкільних навчальних закладів з формування шанобливого ставлення у дітей 5-го року життя до дорослих, як важливого чинника морального виховання; не розроблено технологій педагогічної підтримки батьків у процесі виховання в дітей означеної моральної якості. Таким чином, сучасні умови породжують низку суперечностей між: суспільною потребою покращення морального виховання дітей дошкільного віку і недостатньою ефективністю взаємодії суспільного і сімейного виховання в цьому процесі; між необхідністю формування шанобливого ставлення до дорослих і відсутністю методики його забезпечення.

Дослідження проблеми формування шанобливого ставлення до дорос-

лих у історичному аспекті досить тісно пов'язане із культурою християнства. Аналіз наукових джерел дозволив відзначити значний вплив християнської моралі на формування людської свідомості, що стало носієм духовних цінностей, норм загальнолюдської моралі. Значне місце в свідомості та культурі народу займало пошанування старшого покоління, особливо батьків: „Шануй свого батька та матір, щоб добре велося тобі, і щоб ти був на землі довголітнім”; „Хто кляне свого батька та матір свою – погасне світильник йому серед темряви” – наголошує Біблія, трактуючи пошанування старшого покоління.

Перші настанови щодо формування норм загальнолюдської моралі у дітей, зокрема, шанобливого та доброзичливого ставлення до дорослих, ми знаходимо у творах видатних діячів за часів Київської Русі. Так, у „Повчанні Володимира Мономаха дітям” зазначалося, що важливою рисою стратегії сімейного виховання було визнання авторитету вихователів, і насамперед – батьків [1;165].

Огляд історичних вчень та детальний аналіз наукової літератури з проблем установлення доброзичливих, шанобливих взаємин між людьми, визначення загальнолюдських цінностей, дозволив виокремити деякі правила у ставленні дітей до дорослих, зазначених на взаємній любові і повазі:

- шануй свого батька та матір, щоб добре велося тобі, і щоб ти був на землі довголітній;
- діти, будьте слухняні в усьому батькам;
- мудрий син тішить батька свого, а людина безумна погорджує матір'ю своєю;
- нерозумний син – смуток для батька, для своєї ж родительки – гіркість [7;18].

Узагальнивши вищезазначені положення констатуємо, що в них розкривається сутність норм суспільної моралі, що постає як вимога перед кожною окремою особистістю прак-

тикувати гуманні стосунки, визнавати гідність кожної людини. У контексті загальної вихованості моральна вихованість – це здатність особистості свідомо відтворювати власну поведінку на засадах загальноприйнятих моральних якостей, норм і правил, адекватно оцінювати власну поведінку та поведінку довколишніх (Л.Артемова, В.Котирло та ін.).

Так, поняття «ставлення» використовують як видове щодо категорії «відносини» (І.Бех, Л.Божович, Н.Коломінський, Г.Люблінська, С.Рубінштейн та ін.) та аналізуючи взаємодію людей, оперують її змістовими відтінками: «стосунки батьків і дітей» (Б.Ананьєв, О.Докукіна, В.Заслуженюк, М.Каган, Т.Кравченко, М.Обозов, В.Постовий, О.Хромова та ін.), «взаємини батьків і дітей» (Т.Алексєєнко, М.Боришевський, О.Кононко, О.Насонова та ін.), «сімейні стосунки» (В.Оржеховська, Л.Повалій та ін.).

При визначенні змісту категорії «ставлення» було враховано, що це психологічне, внутрішнє переживання людиною зовнішньої дії, вибіркового характеру якої виявляє своєрідність кожної конкретної особистості (О.Лазурський). Ставлення як психологічний феномен являє собою цілісну систему індивідуальних вибірових свідомих зв'язків особистості з різними сторонами об'єктивної дійсності. Воно спрямовує поведінку і діяльність особистості, залучаючи до цього процесу її потреби, почуття, інтереси, мотиви та знання, а його усталеність є важливою характеристикою особистості як суб'єкта діяльності. Доведено, що ставлення особистості виступають системним утворенням, основи якого закладаються на ранніх етапах онтогенезу (О.Кононко, Ю.Приходько та ін.).

За своєю структурою будь-яке ставлення складається з трьох складників: світоглядно-пізнавального, емоційно-вольового та дієвого (Г.Люблінська). При цьому світоглядно-пізнавальний складник представлений такими

якостями особистості, як пізнавальна активність, різноманітні пізнавальні інтереси, широта світогляду. Емоційно-вольовий – проявом моральних відчуттів людини, що простежуються в органічному злитті з вольовим зусиллям особистості, її свідомій дисципліні. У дієвому складнику ставлення виокремлено такі якості особистості, як самостійність і творча активність.

Отже, категорія «ставлення» є ключовою у формуванні і розвитку особистості, оскільки розкриває становлення смислового зв'язку, єдності людини і світу, самого змісту цієї єдності. Вона визначає: буде цей зв'язок морально-конструктивним чи деструктивним щодо індивіда (І.Бех). У цьому розумінні ставлення є вибірковою позицією однієї особистості щодо іншої в міжособистісних взаєминах.

За дослідженням О.Кононко, моральне ставлення – це ставлення до людей, що формується в ході спільної з ними діяльності, спілкуванні. В процесі формування моральних стосунків з іншими велике значення мають моральні почуття. Переживання дитиною різних аспектів взаємодії власного „Я” з іншими людьми є умовою виникнення моральних ставлень. Моральними є почуття, в яких виявляється більш-менш стійке емоційне ставлення дитини до людей, діяльності, самої себе. Вони невід’ємні від моральних норм поведінки, оцінки відповідності або суперечності дій, вчинків, намірів людини цим нормам. Джерелом моральних почуттів є взаємини людей, їхня спільна діяльність. Моральні почуття являють собою один з видів мотивації соціальної поведінки і діяльності, регулюють поведінку зростаючої особистості, позначаються на її оцінках і самооцінці. Моральні почуття тісно пов’язані з формуванням у дітей чітких, зрозумілих, значущих для них етичних уявлень про добро і зло, права й обов’язки, красу і потворність, правду і неправду, віру, надію, любов, честь, відповідальність. Оволодіння способами розв’язання різних мораль-

них задач, опанування їхнього змісту потребує наявності в дитини значного запасу етичних знань, апробування нею цих знань на практиці.

Якщо у дошкільників не сформувалося належне уявлення про ту чи іншу етичну категорію або вони засвоїли її формально, то вимоги дорослих: „не брешти”, „не гнівайся”, „не бийся зі слабшими за тебе”, „не грубиянь” тощо не знаходять відгуку в їхній душі, залишають їх байдужими, що позбавляє змоги диференціювати зміст багатьох людських вчинків, передбачати їхні можливі наслідки [5; 130].

Негативну роль у становленні особистості відіграє звичка дошкільника лишатись осторонь подій, виступати споглядачем дій інших, вчиняти як годиться лише за вказівкою дорослого. Якщо дитина не відчуває потреби в певних діях, вчинках, не має досвіду самостійного прийняття рішень, здійснення вибору за своїм розсудом, покладання на себе відповідальності за конкретні вчинки та їхні наслідки, з неї вийде нікчемна особистість.

Моральні почуття вивчались багатьма педагогами й психологами (А.Виноградовою, О.Кульчицькою, В.Нечаєвою, Ю.Приходько), проте донині не вироблено системи їх чіткої класифікації. Аналіз педагогічної та психологічної літератури дає змогу окреслити досить широкий перелік моральних почуттів: почуття правди, довіри, справедливості, емпатії, гідності, сорому, провини, совісті, відповідальності, успіху.

Шанобливе ставлення входить до структури моральних якостей особистості. Повага, пошана до людини розглядається як один із найважливіших показників моральності, що передбачає такі відносини між людьми, за яких у відповідних діях, мотивах, а також в соціальних умовах життя суспільства визначається гідність і самоцінність будь-якої особистості.

Для дітей дошкільного віку найближчі дорослі – батьки, члени родини, педагоги – відіграють вирішальну

роль в усвідомленні і переживанні таких моральних почуттів як доброта, любов, щастя, гідність людини, честь роду, відданість батькам, вірність тощо (Т.Поніманська). Основу шанобливого ставлення до дорослих становить позитивне сприйняття дитиною емоційного, фізичного, психологічного образу дорослих, розуміння їх статусу в родині і родинних відносинах. Це ставлення засноване на моральних знаннях і досвіді дитини та відображається в моральних учинках стосовно дорослих, безумовній повазі, турботі, гуманності, доброзичливості, довірі і допомозі.

Моральні почуття дітей дошкільного віку формуються в процесі спілкування з оточуючими людьми, виконання спільної з ними діяльності. Вони передбачають наявність у зростаючої особистості відкритості, довіри, доброзичливого ставлення до людей. Основою такого ставлення є позитивні емоційні стани дітей, які слід створювати й підтримувати. Це вимагає від дорослих та педагогів терпіння й витримки. Відомі психологи (Е.Аркін, О.Запорожець, В.Котирло) стверджували, що важливою умовою розвитку моральних почуттів у дошкільників є створення дорослими життєрадісної атмосфери, яка сприяє становленню оптимістичного настрою, відчуття захищеності, зацікавленості тим, що відбувається навколо. Не обминула увагу дослідників проблема впливу художньої літератури на культуру поведінки дітей, що обґрунтована А.Виноградовою, як засіб формування моральної сфери.

Аналіз теорії та практики дошкільного виховання дозволив виокремити засоби формування шанобливого ставлення у дітей 5-го року життя до дорослих, серед яких досить ефективним є казка. У світлі нашого дослідження важливе значення надається психологічним особливостям сприймання і розуміння казки дітьми дошкільного віку (В.Андропова, Л.Гурович, О.Запорожець, Г.Леушина,

О.Соловйова).

Під впливом казок у дошкільників виникають різноманітні почуття та переживання. Казки мають надзвичайну емоційну силу впливу на дітей, несуть у собі позитивний емоційний заряд, здатний викликати позитивні емоції. Захоплюючий зміст казки, самобутність дійових осіб, поєднання фантастики з реальністю, образність та експресивність мовлення мають великий емоційний вплив на дітей. Вона сприяє формуванню у дитини чітких морально-філософських, гуманістичних уявлень про навколишній світ, про те, що добро перемагає зло, яке завжди повертається до того, хто його скоїв, а за добрі вчинки завжди віддячують добром.

Казка потрібна кожній дитині як насущний, духовний хліб, який ніколи не приїдається. Адже казка зачаровує дитину образністю рідного слова, його красою, колоритністю персонажів, особливостями їх характеру, багатством природи. Характерне для казки торжество справедливості, перемога добра над злом викликають співчуття дитини, співпереживання. О.В.Запорожець зазначав, що дітей не задовольняє невизначеність ситуації, коли не відомо, хто «хороший», а хто «поганий». Вони намагаються одразу виділити позитивних героїв, приймають їх позицію, негативно ставляться до всіх, хто їм заважає. Іноді навіть неживі предмети піддаються суворій критиці, якщо дитина не знаходить, кого можна звинуватити в тому, що трапилося. Казка не пропускає і не прощає своїм героям дій, які не відповідають їхньому образу. Ясна й нескладна характеристика позитивних та негативних героїв допомагає дітям розібратися у їх поведінці, визначити своє ставлення до них, дати адекватну оцінку їх вчинкам. Саме завдяки казкам, дошкільники мають змогу опанувати такими поняттями як Добро та Зло, радіти перемозі Добра над Злом. На прикладах казкових героїв діти вчаться оцінювати свої дії та дії

інших, порівнюють себе з казковими героями, радіють непереможній силі Івана-Побивана, переживають за долю Івасика-Телесика, Котигорошка. Позитивний герой казки завжди працьовитий, справедливий, відважний, шанує батьків, прислухається до їхніх порад, долає перешкоди, досягає поставленої мети, виступає носієм народної моралі. Якщо ж виявляє непослух, потрапляє в надскладні ситуації і долає надзвичайно багато перешкод.

Діагностичний підхід до вивчення стану формування шанобливого ставлення у дітей 5-го року життя до дорослих у практиці дошкільної освіти обумовив необхідність розробки критеріїв та їх показників цієї якості. Нами були визначені наступні критерії:

- розуміння дітьми 5-го року життя поняття «шанобливе ставлення»;
- прояви дітьми позитивних форм поведінки по відношенню до дорослих та однолітків;
- оцінні судження дітей 5-го року життя стосовно норм моральної поведінки у стосунках з дорослими.

В ході проведеного експериментального дослідження було виокремлено три рівні сформованості шанобливого ставлення у дітей 5-го року життя до дорослих та їх показники.

Високий рівень. Діти цієї групи постійно привітні у ставленні до батьків, під час спілкування з ними постійно вживають пестливі форми, розуміють поняття «шанобливе ставлення», регулярно або часто виявляють безкорисливу допомогу рідним, самостійно усвідомлюють і відповідно швидко реагують на внутрішній стан батьків.

Середній рівень. Дітям даного рівня притаманне не повне розуміння самого поняття «шанобливе ставлення», відповідно неповні знання про норми моральної поведінки з дорослими; розуміння внутрішнього стану близьких дорослих відбувається, як правило, через вказівку; діти проявляють шанобливе ставлення до дорослих нерегулярно, частіше за нагадуванням

або переконуванням дорослих; на зауваження дорослих реагують, але при цьому наполягають на власній правоті.

Низький рівень. Діти мають нечіткі уявлення про суть поняття «шанобливе ставлення» до дорослих, не дотримуються норм моральної поведінки з ними, характеризуються низьким рівнем слухняності, неадекватністю реакцій на зауваження та вимогу батьків; не здатні до постійного і усвідомленого виявлення турботи про дорослих, надання допомоги. У спілкуванні з дорослими ці діти агресивні, непривітні, рідко вживають пестливі слова.

Сучасний стан практики суспільного дошкільного виховання дозволив констатувати, що більшій частині дітей притаманний середній та низький рівні сформованості шанобливого ставлення до дорослих, що за кількісними показниками відповідають 21 % дітей з низьким рівнем і 67 % – з середнім рівнем. У порівнянні з кількістю дітей з високим рівнем сформованості шанобливого ставлення (12 %) середній та низький рівні є пріоритетними.

Результати теоретичного аналізу, дані констатувального експерименту дослідження дали нам змогу розробити модель формування шанобливого ставлення у дітей 5-го року життя до дорослих, провідним засобом у якій є використання української казки. Експериментальна модель формування шанобливого ставлення у дітей 5-го року життя до дорослих об'єднувала три взаємопов'язаних етапи: *інформаційний, діяльнісний та творчий*. Кожен етап передбачав мету; форми і методи роботи (інтегровані заняття з різних розділів програми читання та аналіз літературних творів моральної спрямованості, дидактичні ігри і вправи, дослідди, ситуації морального вибору, повчальні історії; казкові подорожі, психогімнастика, пантоміма, ігрові вправи, бесіди, проблемні ситуації, читання й обговорення літературного твору, інтерактивні та дидактичні

Таблиця 1

Динаміка рівнів шанобливого ставлення у дітей 5-го року життя до дорослих, %

Рівні	Експериментальна група		динаміка	Контрольна група		динаміка
	Констатувальний етап	Контрольний етап		Констатувальний етап	Контрольний етап	
Високий	12 %	20 %	+ 8	10 %	12 %	+ 2
Середній	67 %	75 %	+ 8	68 %	70 %	+ 2
Низький	21 %	5 %	- 16	22 %	18 %	- 4

ігри, придумування кінцівки казки; казкові подорожі, ігрові завдання, творчі розповіді, логічні ігри, вправи-драматизації, розігрування й аналіз конфліктних ситуацій, моделювання ситуацій, творчі ігри, ситуації морального вибору, вправи-драматизації, кросворди, метод словесної творчості на матеріалі художніх творів, свята та розваги).

Було проведено роботу з дорослими, що мала за мету усунути прогалини у розумінні важливості та необхідності формування шанобливого ставлення у дітей 5-го року життя до дорослих. Педагогічна робота в цьому напрямі реалізовувалася через застосування індивідуальних і колективних форм організації педагогічного процесу. З-поміж методів і прийомів педагогізації батьків пріоритетна роль відводилась інтерактивним (презентація родин, тренінги, «зустрічі на педагогічних посиденьках» тощо), спрямованим на стимуляцію пізнавальної діяльності дорослих і залученню їх до активного процесу самостійного засвоєння та застосування знань. Вони спонукали дорослих бути демократичними й обирати гуманістичний стиль спілкування з дітьми та іншими членами родини, приймати обдумані рішення, формували критичне мислення, виключали авторитарність і примусовість.

У результаті впровадження в освіт-

ній процес експериментальної системи роботи з формування шанобливого ставлення у дітей 5-го року життя до дорослих засобами української казки, побудованої на основі розробленої моделі, виявлено суттєві позитивні зміни показників рівнів сформованості шанобливого ставлення у дітей 5-го року життя до дорослих експериментальної групи. У відсотковому розподілі рівнів сформованості шанобливого ставлення у дітей 5-го року життя до дорослих дітей контрольної групи суттєвих змін не виявлено (табл.1).

Порівняння даних констатувального й контрольного етапів експериментального дослідження дали підстави для висновку про ефективність запропонованої системи роботи з формування шанобливого ставлення у дітей 5-го року життя до дорослих засобами української казки. Чисельність дітей експериментальної групи, які виявили високий рівень шанобливого ставлення у дітей 5-го року життя до дорослих, зросла з 12 % на констатувальному етапі до 20 % після формування етапу експерименту. Наприкінці формування етапу експерименту середній рівень шанобливого ставлення у дітей 5-го року життя до дорослих виявили 75 % дітей експериментальної групи проти 67% дітей відповідно. Наприкінці експериментального дослідження з низьким рівнем шанобливого ставлення до дорослих залишилося

5 % дітей ЕГ, яких на констатувальному етапі експерименту було виявлено 21 % дітей.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів досліджуваної проблеми. Подальшого наукового вивчення потребують питання спеціальної підготовки вихователів з метою підвищення рівня їхньої педагогічної

компетентності з проблем морального виховання.

Висновки з даного дослідження.

Отже, результати експериментального дослідження засвідчили ефективність моделі і розробленої системи роботи з формування шанобливого ставлення у дітей 5-го року життя до дорослих.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Антология педагогической мысли Древней Руси и Русского государства XIV – XVII веков./ Сост. С.Д.Бабишин, Б.Н.Митюров. – М.: Педагогика, 1985.
2. Базовий компонент дошкільної освіти / Науковий керівник: А. М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф, д-р пед. наук; Авт. кол-в: Богуш А. М., Бєленька Г. В., Богініч О. Л., Гавриш Н. В., Долинна О. П., Льченко Т. С., Коваленко О. В., Лисенко Г. М., Машовець М. А., Низковська О. В., Панасюк Т. В., Піроженко Т. О., Поніманська Т. І., Сідельнікова О. Д., Шевчук А. С., Якименко Л. Ю. — К.: Видавництво, 2012. – 26 с.
3. Виноградова А.М. Воспитание нравственных чувств у старших дошкольников / А.М.Виноградова. / – М.: Просвещение, 1989.
4. Запорожец А.В. Психология восприятия ребенком-дошкольником литературного произведения // Избр.псих.тр. – М., 1986. –Т-1.
5. Кононко О.Л. Сімя і дитячий садок: умови, шляхи та засоби гуманізації взаємин / О.Л.Кононко. – К., 2004.
6. Поніманська Т.І, Козлюк О.А., Марчук Г.В. Виховання людяності (до Базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі»). – К.: Міленіум, 2008. – 136 с.
7. Руденко Ю.Д. Українська козацька педагогіка: відродження, пошуки, перспективи.//Рідна школа. – 1994.- № 5.